

Милан Будимир

Триклети бабуни и бабице патаренске

После ослобођења интересовање за богомиле постаје све интензивније. То се види из списка литературе. домаће и стране, који даје А. Соловјев у свом информативном чланку (Енц. Југ. I 640) и Ј. Шидак (Годишњак V - 139). Ј. Шидак (стр. 145) не придаје важности идентификацији имена Аристодије и Растудије: "Прије свега хипотеза Соловјева о далматинском херетику Аристудију као оснивачу "цркве босанске" не може се примити само на темељу филолошке идентификације имена Аристодије с именом "господина" Растудија из 1393.

Аргументација за ту духовиту мисао показује знатне празнине од анализе текста арх. Томе до анализе текста у српском синодику". А. Соловјев, међутим, у истом Годишњаку (стр. 57) тврди: "Растудије је био, као што се доказало, познати златар Аристодије из Задра, који је око 1200 год. био осумњичен у Сплиту као зачетник јереси, а често свраћао у Босну. Из Баталова списка знамо да је он био оснивач "реда господина Растудија" у Босни у који се је већ 1203 уписало 12 "редовника" (крстјана), од којих су Драгић Љубиша и Дражета учествовали у акту одрицања од патаренства 1203 г. на Бољином пољу".

Нисам историчар, не знам колико је било Растудија и који од њих је Аристодије, а који није. Још мање знам шта су они радили у Босни. Знамо само толико да име Растудије није ни босанско ни српскохрватско, даље да се то име формално потпуно поклапа са грчким именом Аристодиос и да то грчко име није обичан антропоним. Оно је, што кажу Немци, ein sprechender Name, јер указује на човека који зна најбољи пут (aristā + hodos), разуме се, пут спасења, дакле зна много више него његов брат Матеј или Методиос. Моју идентификацију имена Аристодиос и имена Растудије саопштио сам усмено А. Соловјеву пре десетак година и покушао при том да објасним метатезу ликвиде у првом слогу. Ипак је Соловјев био толико опрезан да се обратио сарајевском лингвисту Х. Барићу да и њега припита за стручно мишљење. Тако је Соловјев, објављујући моју идентификацију имена Аристодије и Растудије, објавио и Барићеву сагласност. Његова опрезност била је потпуно оправдана, јер сам му ја нарочито нагласио да не знам ко је Аристодиос, штавише да не знам чак ни то да ли је то име стварно постојало. Тако сам морао поступити, будући да је моја идентификација била чисто формалне природе, пошто сам тада знао из Ђоровићеве Историје Босне само толико да православци проклињу неког Растудија.

О Аристодију-Растудију говори и Драг. Книвалд (Rad JAZU 270, 7 и 161): "Оснивачем цркве босанске сматра Соловјев деда Растудија, кога проклињу српски синодици 13 в.

Уверљивим доказима истоветује Соловјев Растудија босанског с херетиком Аристодијем из Апулије, Задра и Сплита о коме приповеда арх. Тома"; "Соловјева идентификација Аристодија, сина Зоробабелова, што га спомиње Тома архиђакон, с Растудијем босанским, кога проклињу српски синодици, убацила је ново свјетло у тамне почетке богомилства у Босни. Ова идентификација може значити почетак новог доба у проучавању повјести цркве босанске, која чека свога Рачког".

Ова уводна дигресија о именима Аристодије-Растудије била је потребна, стога што хоћу да у погледу формалне идентификације тих имена утврдим филолошки приоритет М. Будимира, поготово кад сам Соловјев у Енц. Југ. I 641 каже: "Аристодије је вероватно идентичан с "Растудијем босанским", који је анатемисан у Синодику Светог Саве ("да буду проклети Растудије босански и сви. . . крстјани и крстјанице који се не клањају светим иконама и часноме крижу)". Из овог цитата излази да се и православни синодик св. Саве служи обликом "криж".

Сад да пређемо на израз патарени и на дублете бабуни и бабице. За варијанту бабуни каже Енц. Југ. 268 s. бабунска реч: "Богумили су у феудалној Србији називани погрдно бабунима", а према усменом саопштењу академика М. Ј. Динића, припаднике босанске цркве документи Дубровачког архива зову понегде и "бабице патаренске". Значи да су се у погледу босанских крстјана обе главне хришћанске цркве на Балкану одлично слагале, јер их једни зову бабунима а други бабицама. Вероватно су оба ова деривата изведена од основне именице баба. Али, то ће се видети тек доцније.

За дериват патарени још се може чути традиционално мишљење да потиче од неког миланског предграђа званог Патарија. Орбини у своме делу о Словенима (352—3) оперише у исти мах не само са придевом патарно него и са св. Петром и св. Павлом, вероватно због термина Павлићани. Један од Орбинијевих информатора, хуманиста Волатеранус, према Матасовићу (Три хуманиста о Патаренима,

Годишњак Скопског Филозофског факултета I 1930, 240), као да је помишљао на Патару у Ликији, али морам рећи да ми тај пасус није јасан. Иначе се већ од XIV в. наомамо патаренско име веже за миланско предграђе Патарија. Према тим комбинацијама патарени би били некакви прњари или босјаци, како каже Матасовић.

Марулић и Бараковић, исто као и Орбини, служе се облицима патарини, а Ак. Реч. бележи и облик патаринац. Кад се пореди облик патарин са познатијим патарен, патаренус (исп. Nasagenus, Antiochenus, Dolichenus), који су карактеристични за римско-хеленску Анадолију, постаје нам одмах јасно да је Патаринус у ствари итацистички изговор за Патаренус. То уједно значи да је Патаренус старији облик од Патаринус и да треба од њега поћи. Међутим, у латинском ономастику нема облика Патаренус. Али има већ код Кикерона (Pro Flacco 78) облик Pataranus, којим се обележава становник града Патаре у Ликији, где је био чувени храм бога Аполона, званог потом и Patareus, како је гласила дублета за јонско Patarenos.

Сад настаје ново питање: како се односи Кикеронов облик Pataranus према много доцније забележеном Patareus, разуме се, под претпоставком да оба имена иду заједно. И на то питање није тежак одговор. Старије Pataranus, мислим раније литерарно забележен облик, односи се према доцније забележеном Patareus као грчко Sardianos према Sardienos. Овај последњи облик припада јонском дијалекту, који мења дуто "a" и после гласова "r" и "i" док Sardianos очигледно припада атичком дијалекту. Кикерон је као и остала римска господа учио грчки код атицистичких учитеља, па је према томе могао познавати и употребљавати првенствено атички облик, а тај је гласио Pataranos, док је облик Patareus важио само за анадолске Јонце, који су доцније своје име пренели Османлијама, јер се код ових данашњи Грци зову Јунан.

Друго је сада питање какве везе имају босанска црква и балкански богомили и бабуни са Патаром у Ликији и са Аполоном, који свакако није никакав хришћански светац. Не би било, додуше, никакво чудо да је и Аполона преузело хришћанство, које је у основи античка религија, мешавина иранског митраизма са јеврејским монотеизмом и класичним пантеизмом. Одатле имамо сасвим архаичне Диоскуре под новом формом безмитних врачева Кузме и Дамјана. Имамо и Афродиту звану Пелагија под именом св. Пелагије, а да и не говоримо о свецима Ђорђу, Николи и Димитрију, који су преузели многе детаље античких хероја спаситеља. Тако је и приморски светац Николај архаични "морски старац", тј. halios geron. Траг иранско-јеврејског дуализма налазимо и у ортодоксном оченашу, где се позива отац небески да нас избави од ђавола као лукавог демона зла и да тако дође на земљу његова сила и царство in saecula saeculorum.

Најзад и сама хришћанска прослава Божића као новорођеног бога није ништа друго него Dies natalis Solis invicti, који је потиснуо иранског Митру Набарзан (Непобедивог). Засада знамо за Митрине храмове и мозаике у Јајцу, Коњицу и Цавтату, а знамо и то да је тако названи арианизам, као нека хришћанска јерес старијег датума, имао у Брези своју базилику, у којој стручњаци налазе неке готске руне.

Повлачење неких муслиманских група у босанске градове, започето још у ранијим вековима, јасно показује да је босански простор служио као уточиште са инволутивним тенденцијама. Тако је и некадањи тузлански адвокат Пилар, прихвативши учење Пајскерово о словенском дуализму, тражио и код нас остатке црног и белог бога. У те остатке свакако спада и данашња фраза "не видети белог бога" коју бележи Речник САН, 676, и коју треба схватити у вези са старословенским Белбогом и Чернобогом (в. Нидерле, Manuel, I 150).

Да ли је за богомилску репристинацију од давнине наслеђених схватања била уопште и потребна школа неког попа Богомила и неки неоманихејски дуализам, чија је философска језгра на крају крајева сасвим разумљива и најширим масама приступачна? Разуме се да ту није много помогла ни abiuratio, кад је босански пук имао пред собом свештенике који бар под старе дане не маре више за земаљска блага, и кад је видео православне и римско-католичке духовнике како све до последњег часа грабе што могу више од овог света.

На репристинацију и словенску самосвојност указује у првом реду богомилска терминологија у којој имамо термин дед насупрот грчком parras (отац) односно parras (дед), старац према грч. presbyteros, гост вероватно према грч. diakonos, стројник ваљда према oikonomos. У погледу деда, који се не може замислити без бабе, треба подсетити на старословенски култ ових брачних другова о којем говори Нидерле (Manuel, 132). Тај је култ свакако врло архаичног датума, вероватно из епохе опште-индоевропске у којој је култ предака играо прворазредну улогу, а одатле и излазе као theoi patroioi и svjati dzjady (в. Шрадер-Неринг Reallex, I 22). Ипак се мора приметити да су словенски Индоевропљани у том погледу још ковсервативнији од осталих Индоевропљана, јер се код ових последњих термин pater

у изразито патрилинеарном систему преноси и на врховно божанство (Iuppiter итд.). Код Словена, међутим, тог термина нема, јер на челу велике породице, односно задруге стоји дед.

Песник Слова о Полку Игорову говори о Игоровим војницима као унуцима, док песник Илијаде зна само за синове ахајске. Значи да се код словенских Индоевропљана, и то једино код њих, сачувала *avia potestas* (дедовска власт), после које је тек дошла *patria potestas* (очинска власт). Тако треба разумети и старохрватски израз дедић у значењу "коленовић".

Међутим, родбински термин баба добио је и шире значење током времена, па се тако "у Дубровнику свака дојкиња и дадилга зове баба, макар била и дјевојка од 12 година" (Вук). Али старије, да тако кажемо, култско значење овог термина сачувано је у деминутивима бабица и бапка, чији колективи означавају зле духове опасне за породиљу и њено дете: "Дум Антун је знао заклети пругове, бапке, гусјенице и сваку пасју вјеру" (Реч. САН. 296).

Да видимо сада шта за име БАБУН каже Речник наше Академије 1, 224: "бабун, -уна м. в. богумил. — У Босни се (...) толико намножи бабуна, да тамо овлада најзад њихов једномишљеник Нинослав, (Зеч. Мил. 2, 1S9). Главне богумилске општине биле су (...) око Бабуне. Отуд можда и долази име бабуни као друга позната ознака за богумиле (Ћор. В. 5, 43)".

Реда ради да пренесемо и оно што се каже под именом Бабуна:

1. планина у Македонији, између Прилепа и Титовог Велеса;
2. река у Македонији, десна, притока Вардара;
3. предео у Македонији, у сливу реке Бабуне.

Исто тако морамо пренети и податке под бабунија и бабунски:

- "бабунија ж. погрд. покр. неверија, ниједна вера. — Иди, проклета бабунијо (Херц. РЈА)".
"бабунски, -а, -о који се односи на бабуне, богумилски. — Ко рече бабунску реч, да плати 12 перпера (Мил. М. Ћ. 25, 183).

У областима око Вардара ово се учење (богумилско) назва бабунском вером (Вукић. М. 4, 44). Познији је јужнословенски назив (за богумилство) "бабунска вера" познат из српских споменика 14. века (Радон. Ј. 213)".

Чудим се што у овом Речнику нема савремених презимена Бабунскн и Бабуновић, која свакако допуњује иначе доста оскудну традицију о бабунима.

Јасно је према реченоме да и дубровачки израз бабице патаренске и топономастички материјал из Македоније недвосмислено потврђују не само широку географску област овог назива него и његову релативно дубоку старину, на коју указује римовани пар Бабун-Перун.

Стога је разумљиво што Л. Нидерле, Manuel 2, 123, 157, истиче демонску природу староруског термина Баба и његову употребу као *pierre funeraire* "стећак".

У том смислу би можда требало разумети и оно наше предање које бележи Вук у свом Рјечнику под Бабини укуви: "Приповиједају, да је у то доба некаква баба ишћерала јариће у планину, па дунуо сјевер и ударио снијег, а она рекла: "Прц марцу не бојим те се: моји јарчићи петорошчићи". На то се расрди март, па навали са снијегом и с мразом, те се смрзне и окамени баба и њезини јарићи. Кажу, да се и данас могу видјети у некаквој планини (гдје се то догодило) оно камење, што је постало од бабе и од јарића: баба стоји у сриједи, а јарићи око ње".

Очигледан је ајтиолошки карактер овог народног предања које несумњиво доказује старо паганско порекло руско и балканско словенског култа Бабе на који је већ раније указано. Да је тај култ много старији од хришћанства показује топоним Дајбабе код Титограда где се у пећини налази укопана црква. Сложено име Дајбаба не може се никако без нарочитог разлога раставити од познатијег имена Дајбог, које је према традиционалном схватању постало од императива са значењем дај и од именице бог и то са посебним, за овај случај конструисаним значењем: обиље, богатство. Тачно је да у сложеном придеву убог имамо доиста такво значење општесловенског термина бог, који се више не сматра посуђеницом из староиранског речника.

Али ми на словенском. Олимпу имамо повише сложених имена у којима је други део сложенице исто бог, као нпр. Стрибог, Белбог, Чернобог. Без обзира што поред облика Дајбог имамо не само Дажбог него и Дабог, не смемо олако раскинути серију сложених имена коју чине Дајбаба, Дајбог и Дајмир, односно Дамир, како се то име данас јавља у хрватским крајевима. Нестанак јоте у сложеницама Дабог и Дамир исте је природе као у именима Мојмир, Момир, Гојмир, Гомир, Гомирац, Мојслав, Мославина итд.

Све ово значи да и у имену Дајбог други део сложенице, бог, има оно исто значење као у поменутом Стрибог, Белбог, Чернобог. Питање је сада шта значи први део сложенице у именима Дајбаба, Дајбог, Дајмир. Тешко да то може бити било какав императив. Много је вероватније да због соларне функције словенског Дајбога, у овом божанству видимо не само божанство сунца него и божанство светлости и ведрога неба, коме припада као законита индоевропска другарица Дајбаба. При том не смемо заборавити на Вуково казивање да се у Дубровнику зове баба и малолетна девојчица која чува децу, а то значи да је баба женско чељаде које има порода и посла с децом, дакле, персонификација плодности.

Стога ми се чини као највероватније да се у овим архаичним именима Дај/баба, Дај/бог, Дај/мир крије исти лексички елемент који налазимо у старогрчким божанским именима *Dōis*, *Dō-matros*, *Dō-matrios*. Та се имена односе на богињу плодности Деметру, која се у патријархалном друштвеном поретку управља према своме другу, божанству светлости. Тај се њен друг зове, како сви знамо, Зевс, а знамо исто тако да, мимо све остале индоевропске народе, олимписком Зевсу није нађен словенски пандан из исте лексичке групе чији минимум гласи **dēi/dōi* — (светлости). Словенско дај у поменутом именима од слова до слова се поклапа са старогрчким *Dōis*, док у староилирском имамо нормалну базу *Deiraturos*, као назив главног божанства, коме одговара латински Јупитер. Ако име Дајбога, које се не сме раставити од Дајбабе, изводимо од старијег облика Дажбог, како се то обично чини, не морамо у првом делу овог сложеног имена видети неки архаични и сингуларни облик императива, него напросто непотпуну редупликацију поменуте базе *doi — (светао). Тај облик гласи према томе *doidio и потврђен је у старонордијском *doi-d-o* (ведар) (в. Покорнијев Етимолошки речник, 183 стр.). Једном речи, Дајбог и Дајбаба су божански супружници познати у свим индоевропским религијама као персонификације небеског оца и Мајке земље.

Док у оба дела имена Дајбог имамо посла са речима вишег ранга, дотле у другом делу имена Дајбабе имамо познати израз тепања које и приличи мајци. Због те особине овде се мора рачунати са сталном репристинацијом, али ипак је дужина првог слога обезбеђена. Бабуни су према томе исто као и бабице патаренске везани за стари култ Богиње Мајке, који је већ у класично доба богато документован на централном Балкану, тачније речено управо у оној области из које потичу савремени хомофони топоними. У тој области налазимо не само у именику старих Бруга прости облик баба као име божанства него и у њиховој доцнијој анадољској постојбини култ Бабе, односно Велике Мајке, познатији под именом Кибеле, епиграфским споменицима довољно обезбеђен. У ту смо исту област били већ раније упућени због имена Патарени, својственог првобитно култу Аполонову у Патари.

Све то значи да у бабунским стварима имамо култски синкретизам старословенских елемената са старобалканским и хришћанским, синкретизам на који су ортодоксне цркве Истока и Запада удариле печат сваке и свакојаке јереси.

Није овде место да улазимо у детаљна излагања о култу Бабе код старобалканских и староанадољских Бруга, који очигледно указује на матријархални, односно матрилинеарни поредак прекласичних балканаца. Али морамо ипак нагласити да аријевски настројени стручњаци немају увек право кад индоевропске култове и религије посматрају само са гледишта патријархата и одбијају сваки траг који се противи таквом схватању, те тако јадранске Либурне доводе из Анадолије, где је тобоже главно седиште матрилинеарног уређења.

У старих Бруга име *Babe*, као главног божанства плодности и брачног друга небеског оца, јавља се и у сложеном облику који гласи *Kombaba*, чији се брачни друг зове *Kombabos* или *Kubabos*. Њени свештеници са Атисом на челу зову се *Galli* или *Babakes*. Ово последње име није ништа друго него дериват основног *Baba*, образован на исти начин као Новак, грч. *Nevaks* итд. Да је и у Бруга основни облик био доиста *Baba* види се из скраћених хипокористика *Ba* и *Komba*.

Оба ова скраћивања, која су уобичајена код личних имена, доказују да се у именику старих Бруга, одакле је преузет и у грчки речник, изузетно раширен антропоним теофорског порекла јавља у истој функцији као нормално *Baba*, тј., као назив мушких и женских особа. Стога ће и Ајсхилово *Ba* бити пре ово теофорско име него, како мисле савремени лингвисти, скраћено *basileus*. Како се Велика Мајка или *Baba* у старих Бруга зове и *Matar*, а на новијим натписима из римског времена и *Matar Kubila*, нема сумње да се обе редуције и *Ba* и *Ma* морају третирати као рефлекси старих синонима из култског речника балканских Бруга.

Теже је одговорити на питање да ли је однос бабица патаренских према сексуалном животу био истог порекла као што је то случај са култом Бабе односно Кибеле код балканско-анадољских Бруга, где су Гали и Бабакес заједно са Атисом били подвргнути кастрацији под претпоставком да ће се тиме повећати плодност Богиње Мајке. Тешко је одговорити стога што код Бабуна морамо рачунати и са

манихејским утицајем. Њихово учење о материји као извору сваког зла оставило је трага у словенским преводима Оченаша, у којима се оригинално *artos epiusios* (хлеб одређен за наступајући дан) преводи са "хлеб насушни", односно са *panis supersubstantialis* у манихејској латинштини. Ипак, на основу постојања трачких калуђера званих *Ktistai* (који живе без жена) и према аскетизму Зевсових свештеника у илирској Додони, морамо рачунати са чињеницом да се већ на докласичном Балкану подржавао култ сексуалне апстиненције. На сексуалну апстиненцију указује у извесном смислу и познати стих из народне песме: "Ни по греку стара родитеља" (греку уместо греху). Овакво схватање одговара више староиранској и манихејској науци о добру и злу но самом хришћанству, па ће стога бити и ту неки траг старобалканског култа Велике Мајке.

Кажу да су апенински патарени, како су неоманихејце звали у Италији, нарочито уважавали женски род. Немам о том одређених обавештења па не могу ништа поуздано казати, али знам да се имена бабун и бабица патаренска не могу одвајати од општесловенског термина баба, чији је религијски карактер изузетно истакнут код индоевропских Бруга, који су се још крајем другог миленија ст. ере са централног Балкана пребацивали у Анадолију и помогли ликвидацији хетитске империје. Термин бабун могао је током еволуције добити и пејоративно значење, као што је и израз кретен постао од старијег *Christinus*, *Christianus*, исто што и крстјанин, или као што је у летском језику *deds* од неког светог и божанског деда постало страшило. Већ је песник Лукретије преузео од својих грчких учитеља античког материјализма информацију да се временом свака реч троши и дегенерише. Облик бабун постао је од основног баба, као горун од гора или кожун од кожа, и на такво проширење утицала је по свој прилици асоцијација са божанским именом Перун, чија је давнашња слава и величина још више уочљива код Јужних и Источних Словена. На такав нас закључак наводи хистерогени словенски брачни пар Дајбог и Дајбаба, који је заменио старијег деда и бабу из опште-индоевропског култа предака. Очекивали бисмо место Дајбога неког Дајдеда, кад му се другарица зове Дајбаба, али будући да су оба члана тог светог брачног пара имали божански ранг, могао се у новијем, патрилинеарном систему термин дед заменити термином бог, и то тим пре што су оба ова старовремска брачна друга уживали нарочито култ зван убожје.

На архаични култ божанске бабе из старије матрилинеарне епохе на централном и источном Балкану указује, како смо већ видели, у првом реду "ма" код старих Бруга, односно *Ku-baba*, *Ku-baka*, доцније *mater Kubile*, која се код Ајсхила зове *gdan ma*. Код доцнијих Хелена *interpretatio graeca* тога имена гласи *Meter Megale*, а код Римљана *Magna Mater*. Њен се брачни друг, односно првосвештеник, зове *Attis* (Отац) или *Paras*, или *Zeus paras*, а њени свештеници, како је напред речено, *galloi* или *babakes*. Овај други назив нарочито је важан за наш случај. Образован је од основног елемента *baba* истим суфиксалним елементом као *Napakos*, *Spartakos* или *Batakos*. Ово се последње име јавља, као и *babakes*, у кругу Велике Мајке. Суфиксални елемент "-ако" јавља се у вокалским и консонантским основама и то не само у оба класична језика него и у словенском.

На тај начин анадолски дериват *babaks* са потпуно истоветним основним елементом значи исто што и бабун. И један и други дериват потичу од култског термина из индоевропске епохе који је гласио *baba*. Стара *Ku-baba* оставила је трага и у античкој Аркадији, како се то види из дотичне глосе у Хесихијеву Речнику, а то значи да је не само централни Балкан и централна Анадолија, него и централни Пелопонес знао за то прастаро божанство високог ранга. За њега су знала и илирска племена, а нарочито Либурни на нашем Јадрану, код којих се матрилинеарни систем одржао дуже но код осталих Индоевропљана, међу којима, нпр. догрчки композит *adelphos* (*adeipos*) на матрилинеарном Криту указује на стање старије од патријархата.

Илирско *Anna*, својствено божанствима женског рода, јавља се и на Апенинском полуострву у изразу *Anno Peranna* (доцније *Perenna*), које је секундарном паретимологијом везано за лат. *annus*. Илирско божанство обележено тим изразом врло вероватно је у вези не само са арб. *perendi* и са нашим Перун, него и са старотесалским *Zeus Peloros*, (од старијег *Peraios). Слов. Перун претпоставља старији облик *Perainos од којег је илирска монофтонгизација правилно направила *Perannos*, а од његовог секундарног облика *Perennos* дисимилацијом назалне геминате постало је арб. *perendi* и наше Перендије (Божићи).

Илирска *Anna Peranna* допуњује антички податак о матријархатским реликтима код јадранских Либурна. Тако се у јадранском залеђу на остатке илирског матријархата сасвим нормално наставио и архаични култ божанске бабе, што су га донели словенски досељеници. Како су се словенски земљорадници као по неком правилу држали залеђа и избегавали медитерански урбанизам, јасно је да је хришћанство у унутрашњости Балкана врло споро напредовало, да је морало ступити у симбиозу не само са античким. култовима него и са веровањима новодосељених словенских "варвара". Овај

природни синкретизам морао је, бар у почетном стадију, због своје изолације и непризнавања моћних хришћанских центара у Риму, Солуну и Цариграду, бити сматран у најмању руку за јерес, исто онако као што смо, нпр. у Солину, а још више у његову залеђу, имали аријанску јерес, кроз дужи период и после нестајања аријанизма.

Култске и догматске разлике и разноврзне ситуације црквене, разуме се да нису нимало важне за оцену правог карактера тако назване босанске цркве. Важна је пре свега и готово искључиво, тврда чињеница да ти крстјани због својих особених архаизама нису ишли под команду ни источних ни западних хришћана, па су стога сасвим природно морали бити и проклињани и прогањани.

Од некада моћног старословенског божанства светлости, Дајбога, који је уза се имао Дајбабу и чије име у радикалном елементу иде заједно са Зевсом и Јупитером, постао је доцније, под утицајем режимске религије, црни Ђаво, а тај се, према Вуку, у Босни и Дубровнику зове Мелун, дакле исти завршетак као код триклетих бабуна и готово заборављеног Перуна. Тај се суфиксални елемент јавља код номиналних и вербалних основа: добар — добрун, брат — братунац, врач — врачун, чист — чистунац, бегам — бегунац, врх — врхунац итд. Осим тога, постала су и нова образовања са привидно истим суфиксалним елементом, али из романског извора: рачун, баштун, зубун итд. Дериват истог типа, који је напред поменут, кожун од простог кожа, не означава само део одела код Врховљана него и лице које носи такво одело. Ово спомињем стога да се види у којој је мери семантичка функција суфиксалних елемената условљена чисто механичким контактом.

Важнија је, међутим, чињеница да се термин бабун релативно рано јавља и у староруском, и то у рјазанској Крмчији 1284. О том говори Фасмер у свом Речнику I 35.

Најважније што овде налазимо је сазнање да је назив бабун стигао са Балкана у Русију релативно доста рано, најдоцније средином 13. века, значи цео век пре но што се помиње бабунска реч, у којој се можда ради о детериоризацији саме садржине тог имена.

Кад заједно посматрамо синониме бабун, богомил, патарен, кудугер и крстјанин, чини ми се да је први термин најближи старини и то са простог разлога што је најближи народном језику. Богомили и крстјани миришу на црквену пропаганду. Термин кудугер и патарен, односно патарин у тим облицима неће бити много старији од 15 в. Али Patarenius као јонска дублета за атичко Pataranus, које нам је сачувано код Кикерона, указује на исти правац као и бабуни и готово заборављена Дајбаба, другарица главног божанства светлости, чије су хипостасе гласиле Сварог и Белбог. При помену ових напуштених старословенских божанстава светлости пада ми на ум до дана данашњег сачувана пракса сјакања о којој говори Вук, s. Божић: "На неким мјестима као по Босни и по Херцеговини сјачу на Божић, тј. домаћин рано ујутро виче: сјај Боже и Божићу, нашем или нашој (по имену свијем кућанима редом). Приповиједају да је отишао некакав Србин свом бегу у Скочић (ниже Зворника) да иште шенице за чесницу, а бег му казао: "даћу ти шенице, али ако ћеш један пут и мени сјакнути". Србин казао да хоће, узео шеницу и сјакуо му на Божић: Сјај Боже и Божићу и нашем бегу на Скочићу".

Осим обичаја сјакања, који се према М. Карановићу одржао у Босанској Крајини до наших дана, за архаични словенски култ сунца карактеристична је и синтагма на опосун која је, према лексичком материјалу Института за српскохрв. језик САН, забележена у Лици и у Пољицама и чије је значење, иако доста избледело, ипак углавном прозирно: како треба, правилно. Ова се синтагма сачувала само у српском и у руском речнику, мада је Фасмер у свом Речнику II 415 руски облик оставио у пуној сингуларности, и поред уочене етимолошке везе са солнце: посолон — "nach dem Lauf der Sonne, von Osten nach Westen". Основни елемент у оба облика своди се на праслов. *sulna-, а то је у ствари компромисни облик двеју хетероклитичних основа, прве на ликвиду и друге на назал, која одговара енглеском sun. Према томе, и: руска и наша синтагма значи "оним правцем, којим тече сунце, од истока на запад". Уједно, то значи да је једино тај правац нормалан и како ваља.

Тако и само сјакање, упућено тобож Божићу, у ствари је позив сунцу да сија. Позив је упућен у моменту када се рађа ново сунце, односно на рођендан сунчев, а то је dies natalis Solis Invicti у митраизму. Хришћанска црква је доцније напросто преотела митраизму главни празник Непобедивог Сунца и предала га Божићу, тј. свом младом Богу. Пустила је и јеврејску суботу а од митраизма узела је "свету" недељу као dies Solis. Али сјакање и глагол сјакати, "сјај sagen", како преводи Вук, недвосмислено откривају старо веровање у главно божанство светлости.

Чини ми се да се понегде у Босни и са славским свећама сјака. У сваком случају овај култ светлости, сасвим природан у религијама и срединама удаљеним од сунчаног Средоземља, није требало да чека ни на благу вест хришћанску, а камоли на неоманихејску хиперметафизику и њену теолошку логику.

На крају да поменем још једно име којим се означавају ови добри Бошњани. У Ак. Реч s. патарин говори се о овој кривоверачкој секти и цитира се реченица: "то су шимонијаки и патарини али проклетни". Јасно је да је назив шимонијаки исто тако учен термин као и његов синоним патарин, односно *patarenos* — *pataranos*, Сам назив шимонијак има исти суфиксални елеменат као раније поменути *babakes* и односи се на оне људе који се држе Симона Мага и осталих гностичара. Из списка главних гностичара код Х. Лајзеганга (*Die Gnosis*) видимо да је и Мани, чију улогу истиче Кимон (*Lux perpetua XXI, 4*), уврштен у ту шарену групу старијих и новијих синкретизама. Није потребно да се упуштамо у теолошке детаље. Довољно је поменути да се Аполон Мусагет већ у питагорејској мистици идентификује са главним божанством светлости, сунцем, чији је култ, иако иначе оскудно документован, у пуној мери развијен на острву Роду (родски Колос). Ово острво, на коме има лингвистичких трагова о досељеним Илирима, играло је улогу главног центра за трговину и за саобраћај кроз неколико последњих векова античке епохе. Али Аполон као *Helios Lairbenos* имао је чувено светилиште на реци Мајандру у Фригији (в. Ростовцев *Die hellen. Welt I 395*), дакле у области о којој је било речи у вези са великом богињом *Kubaba* и њеним *babakes*. У римско-хеленистичкој епоси морао је свемоћни Аполон Хелиј да уступа место иранском Митри који сад представља *Sol Invictus*. Да би се у довољној мери уочила мешавина старог и новог, паганског и хришћанског, правоверног и кривоверног, помињем речи из православног божићног тропара, по којима је Христово рођење донело народима светлост разума, јер је тај бог сунце истине.

Култ главног божанства, светлости, Сунца, није нарочито документован нити у античкој литератури, нити у античким споменицима. На ту чудну околност указују мање-више као по неком правилу сви приручници за грчку митологију и историју религије. Тако би и Аполон Мусагет у Питагорину кругу дошао као случајно у везу са Хелијем. Али позната хомерска синтагма *Zeus pater eelioste*, коју лингвисти због сачуваног номинатива *eelios* поред вокатива *Zeus pater (Iuppiter)* сматрају изузетно архаичном, убедљиво доказује дубоку старину Хелијева култа, који се према томе морао задовољити домаћим кругом. Тек доцније долази Хелије у везу не само са Аполоном, који по најновијем мишљењу стручњака потиче из Анадолије, него и са Митром, чији се култ, заједно са Варуном, јавља већ у 15. веку ст. е. у Закавказју. Готово двадесет векова доцније Јулиан Апостата упућује Хелију и великој богињи Кибели, заправо Кубаби, своје реторско-филозофске молитве са очигледном тенденцијом рестаурације. Ова је била уперена против познатог акта Константина Великог који се лично мешао у теолошке борбе и сам превео познату Вергилијеву Четврту еклогу. У тој еклози прориче се долазак неког *puer divinus* и повратак златног века, па се каже "*Tuus iam regnat Apollo*". Златни век условљује не само стари Кронос него и главно божанство златног сунца. Одатле хеленистички Хелиополис и Кампанелина утопија *Civitas solis*. Али ако прихватимо мишљење археолога А. Бенца да босански стејци немају никакве везе са богомилима, ипак небески знаци, а нарочито сунце, што се готово редовно приказују на тим стејцима, јасно говоре за симболику светлости, за коју су северњаци нарочито расположени.

Нужно је поново нагласити да је у Подунављу много пре појаве хришћанства и његових различитих јереси било аскетизма чији се представници зову "блистави", односно *pleistoi*. Док у класичним областима тако рећи нема трага неким савршеним монасима, дотле у Тракији имамо већ поменути ред *ktistai* (они који живе без жена), а и сам Аполон, не само онај из Делфа него и онај из Патаре у Ликији, одлази на север и на обале Бористена за време зимске сезоне. На север одлази његов "син" Фаетон, док му друти син Патарос оснива истоимени град. Тако главно божанство светлости има епиклесу *Patarenos, Pataranos*. Исти овај Аполон одржава редовно везу са понтским залеђем где га славе блажени Хиперборејци. У том истом залеђу у оквиру православног хришћанства налазимо скопце и духоборце, дакле нешто као *galloi* и *babakes* у античкој Фригији.

Стога и ова формална тумачења израза триклети бабуни и бабице патаренске морају узети у обзир и реалне чињенице. Ако се термин бабун на руско-православном северу јавља већ средином XIII в. н.е., јасно је да он тамо није стигао из Босне, него по свој прилици из области охридске архиепископије. У тој области, у залеђу солунском, између Прилепа и Велеса имамо не само ороним и хидроним Бабуна него и насеље Богомила. Ове две чињенице довољно убедљиво показују да су антропоними Бабун и Богомил старији и да према томе бабуни нису добили своје име од планине нити су богомили добили своје име од насеља Богомила. Ствари су ишле управо обратним правцем, иако је већ Миклошич у свом Речнику антропониме сматрао хистерогеним (в. Фасмер, *Речник I 435*, где се не помиње мађарска туђица *babona*: празноверје). Ови централнобалкански бабуни и богомили који су до дана данашњег оставили јасан траг у географској номенклатури морали су сметати не само цариградском патријарху него и папину легату у Солуну, у коме су због изузетне економско-географске

и саобраћајне важности били изукрштани утицаји не само са Балкана него и из Анадолије. Стара и прастара балканско-анадолска веровања нису се ни брзо ни лако повлачила испред нових спаситеља, бар не у првим вековима које су проводила словенска! племена у својим новим седиштима.

Стога сам се и усудио да бабунско име повежем са старословенским култом Бабе и Дајбабе, који се не може посматрати без везе са централнобалканским и анадолским култом Велике Богине, Kubabe, што се одржао кроз цели низ векова и после политичко-војничког пада старих Бруга у којих се тај култ најдуже одржао. Разуме се да је било много простије при тумачењу имена бабун прихватити стару комбинацију са ономатопејом бобоњати (говорити дубоким потмулим гласом) или са пејоративним дериватима као бабоња, баболик, бабаст. Значење које даје Речник САН за бабоња је "човек који је изгубио мушкост, стар, баболик човек". На први поглед оно би одлично одговарало посним и савршеним Бошњанима, поготово кад се сетимо да их Дубровчани зову бабице патаренске. Међутим, ја сам био овде за *solutio difficilior*. То исто важи и за тумачење имена *patarenus*, патарин, код којих су већ хуманисти помишљали на Аполонову Патару у Ликији, по свој: прилици под утицајем Еустатијева коментара. Али та комбинација није водила рачуна о формалним условима који речито показују да је *Patarenos* јонски облик а *Pataranus* атички. Последњи је дошао до Кикерона, а први до његових имитатора хуманиста. Како некад класични народи, односно њихови данашњи потомци, и сада пате од традиционализма који је толико карактеристичан за хуманистичку историографију, тако се и стари назив *Patarenos Pataranos* пренео на савремене јеретике, бабуне и шимонијаке. Ови последњи нас воде у почетак I в. нове ере, а то је сасвим довољно да се уочи изнесена дијалектичка линија.

Излази да се код бабунског имена не ради о обичној метафори, против које говори не само демонолошки карактер деминутива бабице, "зли дуси" (исп. Дабо од некад угледног Дабог), него много одлучније појава оронима и хидронима Бабуна у близини насеља званог Богомила, и то све на земљишту охридске архиепископије одакле већ у XIII в. овај назив путује на север преко Дунава и стиже у централну Русију. Дугачак је и заобилазан пут којим се крећу манихејци и неоманихејци из Анадолије преко Балкана на запад. Кажу стручњаци да преко Ликаоније и Фригије, постојбине Велике Богине, а не само преко Египта, долазе и Цигани. Етнолог Ф. Лушан, познати специјалиста за новију анадолску проблематику, тврди да нигде нема толико исламских секти колика на том земљишту. Балкански бабуни, међутим, иако имају очигледних веза са том верском мешавином анадолском, сачували су ипак у толикој мери неке остатке старих словенских веровања, да им се још и данас може ући у траг.

Чињеница што се у ортодоксним споменицима савршени Бошњани зову триклети бабуни не треба ни најмање да нас збуњује. Она показује само класичну ученост православних богослова, јер је епитет триклет дослован превод класичног композита *triskataratos*, који се јавља већ код Демостена. Овај је писац, како је познато, био главни идеал свих атициста, од којих се и данас понешто сачувало у савременом књижевном језику. У ствари, оба израза, триклети бабуни и бабице патаренске, не припадају народним говорима него само језику образованих људи. Овај детаљ није за потцењивање.

Верски став Константина Великог, који је исто као и цар Диоклецијан познат нашим народним песмама, садржи очигледне синкретистичке елементе, карактеристичне за прве векове хришћанске. Константин је преузео од епикурејских атеиста персонификовану мудрост, *Sophia*, односно *Sapientia*, како читамо у *Appendix Vergiliana*, бавио се античким месијанизмом и превео је Вергилијеву Четврту еклогу, па је и после Миланског едикта задржао значајне црте паганске. То се види и из најновијег издања Историје Византије академика Г. Острогорског, који каже: "Чињеница је да се Константин, најдоцније 312. г. ставио под окриље хришћанског бога и да је отада стално и све одлучније потпомагао хришћане, али то не значи; да се он потпуно предао хришћанству, да је прекинуо са свим паганским традицијама и да је постао хришћанин у овом смислу у коме су то били доцније његови наследници на византијском престолу. Познато је да је он подржавао и паганске верске обичаје и да се чак и сам придржавао неких од њих, да је нарочито био одан култу Сунца. Верска искључивост, својствена хришћанству, била је потпуно туђа епоси религијског синкретизма. Туђа је она била и "првом хришћанском цару". Прошло је доста времена док дух верске ексклузивности није победио и док схватање о хришћанству као јединој спасоносној религији није продрло у римски свет". У унутрашњости Балкана, а нарочито у солунском залеђу и у крајње конзервативном босанском буенретиру одржали су се вековима многи антички и пагански реликти, свакако знатно дуже него на периферији Балканског полуострва. Али и на тој периферији, на Јадрану, пред прагом римског епископа, видимо како су се, у Солуну с једне стране, и у црноморском трачком приморју с друге, упорно држали аријански Готи.